

Na osnovu člana 122. stav 3. Zakona o poljoprivrednom zemljištu ("Službene novine Federacije BiH", broj 52/09), federalni ministar poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva donosi

PRAVILNIK

O USLOVIMA I NAČINU KORIŠTENJA SREDSTAVA OSTVARENIH OD ZAMJENE, ZAKUPA I KONCESIJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA U VLASNIŠTVU DRŽAVE

I - OPĆE ODREDBE

Član 1.

Predmet

Ovim pravilnikom propisuju se uslovi i način korištenja sredstava ostvarenih od zamjene, zakupa i koncesije poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države (u daljnjem tekstu: sredstva), početna cijena poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države na natječaju za dugogodišnji zakup i zakup, početna visina naknade na natječaju za dugogodišnji zakup i koncesiju za ribnjake, propisuju se uslovi koje moraju ispuniti fizička i pravna lica za ostvarenje prava korištenja novčanih sredstava prikupljenih od navedenih naknada, uređuje postupak, način isplate, obaveze koje korisnik mora ispuniti prije i poslije prijema novčanih sredstava i propisuje potrebna dokumentacija, te nadzor i kontrola realizacije mjera zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta

Član 2.

Strogo namjenska sredstva

Naplaćena sredstva iz člana 1. ovog pravilnika je posebna vrsta prihoda budžeta kantona, odnosno općine i vodi se na posebnom računu.

Član 3.

Podjela sredstava

Sredstva ostvarena od zakupa i koncesije poljoprivrednog zemljišta u vlasništvu države dijele se između kantona i jedinica lokalne samouprave u odnosu 70 : 30 u korist jedinica lokalne samouprave.

Član 4.

Finansiranje

Jedinice lokalne samouprave i kantoni sredstva iz člana 1. ovog pravilnika mogu koristiti za finansiranje programa zaštite, uređenja zemljišta i ruralne infrastrukture u skladu sa članom 11. ovog pravilnika.

Sredstva iz člana 1. ovog pravilnika, jedinice lokalne samouprave mogu koristiti samostalno ili ih međusobno udruživati.

Pravo korištenja sredstava namijenjenih finansiranju projekata zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta imaju fizička i pravna lica koji koriste poljoprivredno zemljište u vlasništvu države ili privatnom vlasništvu, ali je prioritet zemljište u državnom vlasništvu.

Pravo korištenja sredstava namijenjenih finansiranju projekata zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta imaju fizička i pravna lica, vlasnici i korisnici poljoprivrednog zemljišta i gospodarskih objekata koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom (u daljnjem tekstu: korisnik) sa sjedištem, odnosno prebivalištem u Federaciji BiH, a ostvaruju ga u jedinici lokalne samouprave ili kantona u kojoj se to poljoprivredno zemljište i gospodarski objekti nalaze.

Član 5.

Sredstva se koriste isključivo za mjere zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta namijenjenog primarno poljoprivrednoj proizvodnji.

II - POČETNA CIJENA I KORIŠTENJE SREDSTAVA

Član 6.

Početna cijena na natječaju za dugogodišnji zakup i zakup poljoprivrednog zemljišta i početna visina naknade za dugogodišnji zakup poljoprivrednog zemljišta utvrđuje se prema vrijednostima navedenim u tabeli br.1.

Tabela br.1

	oranice			zapušteno
	vrtovi			trstici
	voćnjaci	livade	pašnjaci	močvare
	maslinici			neplodno
	vinogradi			
	zakup, dugogodišnji zakup KM/ha	zakup, dugogodišnji zakup KM/ha	zakup, dugogodišnji zakup KM/ha	zakup, dugogodišnji zakup KM/ha
početna cijena	150 KM	100 KM	80 KM	30 KM

Vrijednosti navedene u tabeli br.1 vrijede za kantone i općine i mogu se uvećati ili umanjiti u skladu sa odredbama čl. 7. i 8. ovog pravilnika.

Katastarske kulture zemljišta za utvrđivanje početne cijene i naknade iz stava 1. ovog člana su:

- oranice, vrtovi, voćnjaci, vinogradi i maslinici;
- livade;
- pašnjaci;
- trstici, močvare i neplodno.

Član 7.

Početna cijena na natječaju za dugogodišnji zakup i zakup poljoprivrednog zemljišta i početna visina naknade za dugogodišnji zakup poljoprivrednog zemljišta uvećava se u slijedećim slučajevima:

1. ako se čestice nalaze u okrupnjenim površinama koje su u funkciji proizvodnje (komasirano i arondirano zemljište i sl.) za 10%;
2. ako je poljoprivredno zemljište meliorisano za 10%;
3. ako jedinica lokalne samouprave utvrdi da je predmetno poljoprivredno zemljište od posebnog interesa (npr. blizina građevinskog područja) za 10%;
4. ako se radi o posebno vrijednom obradivom (P1) poljoprivrednom zemljištu za 20%;

5. ako se radi o vrijednom obradivom (P2) poljoprivrednom zemljištu za 15%.

Član 8.

Početna cijena na natječaju za dugogodišnji zakup i zakup poljoprivrednog zemljišta i početna visina naknade za dugogodišnji zakup poljoprivrednog zemljišta umanjuje se 50% za neobrađeno, zapušteno ili neplodno poljoprivredno zemljište obraslo višegodišnjim raslinjem, prema nalazu komisije sastavljene od tri člana pravne, geodetske i agronomске struke imenovanog od strane upravnog tijela kantona ili općine nadležnog za poljoprivredu.

Član 9.

Početna visina naknade u obavijesti o namjeri davanja koncesije za ribnjake određena je kao jedinstvena na području Federacije i iznosi 30,00 KM/ha.

Član 10.

Korištenje sredstava

Po odredbama ovog pravilnika mogu se koristiti i naplaćena sredstva po osnovi promjene namjene poljoprivrednog zemljišta za nepoljoprivredne svrhe, koja je posebna vrsta prihoda budžeta kantona i vodi se na posebnom računu, a na osnovu člana 54. Zakona o poljoprivrednom zemljištu može se koristiti samo u slijedeće svrhe:

1. izradu osnova, programa i projekata zaštite, korištenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta;
2. provođenje mjera zaštite, korištenja i uređenja poljoprivrednog zemljišta i za inundaciona područja;
3. uspostavu informacijskog sistema za zemljište;
4. zemljišni monitoring;
5. izradu karte upotrebne vrijednosti zemljišta;
6. izradu Projekta višenamjenskog vrjednovanja;
7. realizaciju poslova utvrđenih Strategijom i Programom gospodarenja;
8. dekontaminaciju zemljišta i podizanje zaštitnih pojaseva u neposrednoj blizini putnih komunikacija.

Član 11.

Finansiranje projekata

Jedinice lokalne samouprave i kantoni mogu koristiti sredstva za finansiranje slijedećih projekata zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta, po postupku i uslovima kojim se referišu zaštita i uređenje zemljišta, a sve u cilju dosljedne primjene Zakona o poljoprivrednom zemljištu.

Projekt uređenja zemljišta procesom:

komasacije, arondacije, melioracije (izgradnja i održavanje sistema za odvodnjavanje i navodnjavanje, poboljšanje kvaliteta poljoprivrednog zemljišta, kultivacije livada i pašnjaka, pretvaranje neobrađivog poljoprivrednog zemljišta u obradivo), program razminiranja zemljišta, okrupnjavanje zemljišnog posjeda kupovinom ili zamjenom poljoprivrednog zemljišta, agrotehničkih mjera, protiverozivne zaštite,

rekultivacije, za poljoprivrednu opremu i mehanizaciju, za saniranje poljskih šteta, za bonitiranje zemljišta, ispitivanje štetnih i opasnih materija u i na poljoprivrednom zemljištu.

Pod agrotehničkim mjerama smatraju se: krčenje, čišćenje, ravnanje i nivelisanje terena, tabliiranje poljoprivrednog zemljišta, formiranje terasa za poljoprivrednu proizvodnju, meliorativna kalcizacija ili gipsovanje, meliorativna fertilizacija, meliorativna humizacija, produbljivanje oranice, remedijacija poljoprivrednog zemljišta, osnovna i dopunska obrada, sprječavanje erozije, sprječavanje zakorovljenosti, obavljanje usluga poljoprivrednim mašinama i oruđima, čišćenje kanala, zabrana, odnosno obaveza uzgoja pojedinih vrsta bilja na određenom području, mjere za zaštitu od poljskih šteta, korištenje i uništavanje biljnog otpada, održavanje živica i međa, održavanje poljskih puteva, sprječavanje zasjenjivanja susjednih čestica, sadnja i održavanje vjetrozaštitnih pojasa i dr.

Za navedene namjene sredstva se koriste na osnovu odluka općinskog vijeća, odnosno kantonalne skupštine.

Član 12. Svrha projekata

Projekat zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta izrađuje se i primjenjuje zbog slijedećih razloga:

1. za grupisanje razbacanih parcela u cilju stvaranja većih parcela;
2. za poboljšanje zemljišta pomoću primjene agrotehničkih i agromeliorisanih i hidromeliorisanih mjera;
3. za pristup javnoj infrastrukturi;
4. za pošumaljavanje zemljišta slabog kvaliteta ili zagađenog zemljišta;
5. za stvaranje parcela pravilnih gometrijskih oblika;
6. uređivanje pravno-imovinskih odnosa;
7. nova mjerenja zemljišta;
8. izrada novog katastra.

Član 13. Udio sredstava

Udio sredstava finansiranja u predračunskoj vrijednosti iznosi do 50%, a za strateško područje (manje povoljna područja) u smislu Zakona o novčanim poticajima u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji može iznositi do 60 %.

Korisnik sredstava mora pružiti dokaze o obezbijedenju ukupnih sredstava do predračunske vrijednosti investicije tj. obezbijediti vlastito učešće i ostale izvore sredstava ako su navedeni u predračunskom iznosu ulaganja (vlastita sredstva, kredit banke ili drugog kreditora, ostalo).

Član 14. Udruživanje sredstava

Sredstva, koja su prihod budžeta jedinice lokalne samouprave ili kantona mogu se udružiti sa sredstvima naknade koja se plaća zbog promjene namjene poljoprivrednog zemljišta i koja su isključivi prihod budžeta kantona, i koristiti za namjene utvrđene u članu 11. ovog pravilnika.

Član 15.
Program utroška sredstava

Sredstva naknade koja se plaćaju zbog promjene namjene poljoprivrednog zemljišta, a prihod su kantonalnog budžeta, jedinice lokalne samouprave mogu koristiti isključivo za finansiranje projekata zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta, odnosno za projekte i mjere osposobljavanja neplodnog zemljišta i povećanja proizvodne sposobnosti ostalog poljoprivrednog zemljišta, ali pod uslovom da ih kantonalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (u daljnjem tekstu: kantonalno ministarstvo) uvrsti u svoj Program korištenja sredstava ostvarenih temeljem promjene namjene poljoprivrednog zemljišta ili im izdvoji sredstva (u daljnjem tekstu: Program).

Program iz stava 1. ovog člana donosi kantonalno ministarstvo, odnosno općinska Služba za poljoprivredu (u daljnjem tekstu: Služba), za svaku godinu posebno, u skladu sa visinom sredstava koji su prikupljeni na posebnom računu kantona/općine za ove namjene.

Program iz stava 1. ovog člana mora sadržavati slijedeće dijelove:

1. podaci o Programu - uvod;
2. period realizacije Programa - sa posebnom naznakom da li se projekti mogu prebaciti u slijedeće godine;
3. ukupna vrijednost Programa - navesti visinu sredstava koja se nalaze na posebnom računu otvoren za ove namjene;
4. namjena Programa - sa naznakom samo za projekte zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta iz člana 11. ovog pravilnika;
5. raspodjela sredstava-navesti visinu sredstava planiranih za projekte zaštite i za projekte uređenja poljoprivrednog zemljišta;
6. izvor sredstava.

Prijedlog Programa iz stava 3. ovog člana kantonalno ministarstvo, odnosno Služba dostavlja Vladi kantona, odnosno općinskom vijeću, radi donošenja saglasnosti o odobravanju Programa.

III - NAČIN OSTVARENJA SREDSTAVA

Član 16.
Korisnici sredstava

Korisnici sredstava mogu biti fizička i pravna lica koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom na području kantona/ općine i koji su upisani u registar poljoprivrednih gazdinstava.

Član 17.
Javni poziv

Kantonalno ministarstvo, odnosno Služba, će svake godine, a najkasnije do kraja marta tekuće godine, objaviti Javni poziv za dostavljanje projekata zaštite i uređenje poljoprivrednog zemljišta koji će se finansirati od sredstava prikupljenih od naknada iz člana 1. ovog pravilnika.

Javni poziv iz stava 1. ovog člana mora se objaviti u nekom od lokalnih sredstava informisanja.

Član 18.
Rang vrijednosti i prvenstvo

Sredstva za zaštitu i uređenje poljoprivrednog zemljišta se mogu koristiti na način propisan u članu 11. ovog pravilnika kojim se utvrđuje rang vrijednosti i prvenstvo za svaku predviđenu mjeru.

Član 19.
Prijedlog za dodjelu sredstava

Prijedlog za dodjelu sredstava će zavisiti od ukupnog broja bodova za provedene mjere zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta na osnovu Zapisnika i bodovne liste stručne komisije iz člana 24. ovog pravilnika.

Najveći broj bodova koji se može ostvariti za projekt zaštite i uređenja zemljišta je 100 bodova.

Ako korisnik sredstava pri ocjenjivanju projekta, ostvari manje od 50 bodova, neće steći pravo na novčana sredstva navedena u ovom pravilniku.

Član 20.
Zahtjev

Zahtjevi za dodjelu sredstava podnosi se Službi i kantonalnom ministarstvu na osnovu objavljenog Javnog poziva za podnošenje zahtjeva za finansiranje projekata zaštite i uređenja zemljišta.

Sredstva se mogu ostvariti samo kod jednog tijela iz stava 1. ovog člana.

Član 21.
Parcele predviđene za gradnju

Za korištenje sredstava naknada iz člana 1. ovog pravilnika mogu se kandidirati i poljoprivredne parcele ili dijelovi parcela koje su prostornim planom općine predviđene za građenje, pod uslovom da općine daju garanciju da u narednih deset (10) godina predmetne parcele neće se koristiti za građenje.

Član 22.
Dokumentacija

Za ostvarenje prava korištenja sredstava za zaštitu i uređenje poljoprivrednog zemljišta korisnici su dužni podnijeti zahtjev kantonalnom ministarstvu, odnosno Službi, uz slijedeću dokumentaciju:

1. dokaz o vlasništvu - ZK izvadak ili katastarsku evidenciju ili ovjeren ugovor o zakupu zemljišta;
2. kućnu listu - ukoliko podnosilac zahtjeva živi u zajedničkom domaćinstvu sa vlasnikom zemljišta;
3. druge dokaze o vlasništvu ili suvlasništvu - rješenje o nasljeđivanju, saglasnost suvlasnika i sl;
4. slučaju suvlasništva nad parcelom prilaže se izjava svih suvlasnika ovjerena kod notara da jedan od suvlasnika podnese zahtjev;
5. slučaju da je vlasnik zemljišta umro, podnosi se i ovjereno rješenje o nasljeđivanju ili drugi dokaz da je ostavinski postupak u toku;
6. ovjeren ugovor o koncesiji ili zakupu;

7. kopiju katastarskog plana s označenom parcelom koja će se uređivati, a koja ne može biti manja od 0,5 ha;
8. projekt predloženih mjera zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta sa cijenom troškova izvođenja radova, urađen ili ovjeren od ovlaštene institucije;
9. dokaz o izvršenoj pedološkoj analizi poljoprivrednog zemljišta prije i poslije uređenja, od strane Federalnog zavoda za agropedologiju ili ovlaštene institucije;
10. izvod iz prostornog plana općinskog organa za prostorno uređenje da kandidirano poljoprivredno zemljište nije prostornim planom općine određeno za građenje;
11. garancija općine - da se u narednih deset (10) godina predmetne parcele neće koristiti za građenje, ukoliko su kandidirane poljoprivredne parcele ili dijelovi parcela prostornim planom općine predviđene za građenje;
12. uvjerenje o izmirenju poreskih obaveza, ne starije od 30 dana;
13. detaljne podatke o investitoru;
14. investicijski program (za ulaganje čija je predračunska vrijednost veća od 25.000 KM) ili projekt s predmetom ulaganja i predračunskom vrijednošću.

Iz investicijskog programa ili projekta mora biti vidljivo za koju kulturu se zemljište priprema, te katastarska čestica zemljišta na kojem se predviđa uređenje, i razrađen troškovnik ulaganja.

Pravna lica prilažu i:

1. bilansu stanja i uspjeha;
2. izvod iz registra ovjeren od strane nadležnog suda;
3. potvrda Uprave za indirektno oporezivanje BiH o podmirenim obavezama.

Nepotpuni zahtjevi neće se razmatrati.

Član 23.

Zahtjev se podnosi prije početka radova na zaštiti i uređenju zemljišta na obrascu čiji oblik i sadržaj propisuje kantonalno ministarstvo, odnosno Služba.

Član 24.

Stručna komisija

Kantonalni ministar poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (u daljnjem tekstu: kantonalni ministar) ili općinski načelnik će Rješenjem imenovati stručnu komisiju za ocjenu projekata koja se sastoji od tri (3) člana i to: dva (2) predstavnika Ministarstva/općine i jedan (1) predstavnik stručnih i naučnih institucija za poslove poljoprivrede.

Na osnovu Zahtjeva na teren izlazi imenovana stručna komisija.

Komisija iz stava 1. ovog člana će procijeniti opravdanost podnesenog zahtjeva za uređenje i zaštitu zemljišta i predložiti okvirne mjere uređenja za predmetnu parcelu.

Nakon izlaska na teren i procjene opravdanosti podnesenog zahtjeva, komisija pismenim putem izvještava one korisnike čiji je zahtjev za dodjelu sredstava prihvaćen i sa uputstvom korisniku da obezbijedi Projekt zaštite i uređenja zemljišta.

Za korisnike čiji se zahtjev ocijeni kao neopravdan donosi se rješenje o odbacivanju zahtjeva.

Član 25. Zapisnik i bodovna lista

Komisija će na terenu, prije formalnog odlučivanja o opravdanosti zahtjeva, obaviti uviđaj i sačiniti Zapisnik o provedenim mjerama na uređenoj parceli (kojim se postupak ne okončava), te sačiniti Zapisnik koji će biti osnov za utvrđivanje bodovne liste pri konačnom odlučivanju o opravdanosti zahtjeva i o prijedlogu visine novčanih sredstava.

U slučaju da Komisija ocijeni da nisu ispunjeni uslovi iz ovog pravilnika, Komisija predlaže, a kantonalni ministar ili načelnik općine donosi rješenje o odbijanju ili odbacivanju zahtjeva korisnika za korištenje sredstava (ne ostvari najmanje 50 bodova, nekompletna dokumentacija, neopravdan zahtjev i dr.) na koje se može izjaviti žalba Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u roku od 15 dana od dana prijema rješenja.

Kantonalni ministar, odnosno načelnik općine donosi rješenje o prihvatanju zahtjeva i visini odobrenih sredstava, nakon čega se sklapa ugovor kojim će se ugovoriti bliži uslovi za korištenje sredstava i realizaciju namjeravanih ulaganja ili drugih aktivnosti, odnosno regulisanje međusobnih prava i obaveza između Ministarstva/općine i korisnika sredstava (investitora).

Član 26. Završetak radova

Nakon provedenog uređenja korisnik pismeno obavještava kantonalno Ministarstvo, odnosno općinu o završetku radova, a najkasnije u roku od 15 dana od završetka Projekta.

Stručna komisija iz člana 24. ovog pravilnika dužna je u roku od 15 dana od prijema obavijesti iz stava 1. ovog člana izaći na teren i zapisnički utvrditi da su svi poslovi po projektu završeni.

Član 27. Obavijest

Obavijest o visini i načinu plaćanja dostavlja se korisniku pismeno, na adresu navedenu u zahtjevu.

Član 28. Sadržaj projekta

Projekt zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta mora sadržavati slijedeće elemente:

1. podatke o vlasniku/zakupcu (ime i prezime, adresu stanovanja);
2. podatke o instituciji/subjektu koja je izradila projekt;
3. podatke o parceli (lokacija, površina i dr.);

4. podatke o zemljištu (bonitetnu klasu, kulturu, tip zemljišta i pedološke analize);
5. analize moraju sadržavati naziv katastarske općine i broj katastarske čestice za svaku parcelu;
6. spisak predloženih mjera;
7. cjenovnik za svaku mjeru pojedinačno;
8. podatke o planiranoj proizvodnji na predmetnoj parceli sa obrazloženjem namjene planirane proizvodnje;
9. ukoliko se uređenje provodi na dvije ili više odvojenih parcela za svaku se prilaže analiza zemljišta, a u Projektu se moraju odvojeno obraditi (navesti mjere koje treba provesti na parcelama).

Plan finansiranja projekta ili druge aktivnosti:

1. iznos predviđenih ukupnih sredstava za realizaciju projekta ili druge aktivnosti;
2. iznos traženih sredstava zajedno s iskazanim ostalim izvorima u konstrukciji finansiranja (vlastito učešće i/ili drugi izvori) za realizaciju projekta ili druge aktivnosti;
3. planirani rok početka realizacije namjeravanih ulaganja - mjesec i godina;
4. predviđeni završetak realizacije navedenog projekta ili druge aktivnosti.

Projekt zaštite i uređenja zemljišta pored navednih elemenata iz stava 1. ovog člana mora sadržavati i sve one dijelove propisane u Uputstvu o jedinstvenoj metodologiji za izradu projekata uređenja zemljišta.

Član 29. Nezavršeni projekti

Projekti zaštite i uređenja poljoprivrednog zemljišta iz prethodne godine, a koji nisu završeni, a već su ranije odobreni, imaju pravo apliciranja za nastavak finansiranja projekta (veći projekti, u više faza i rokova plaćanja).

IV - NADZOR I KONTROLA

Član 30.

Nadzor i kontrolu nad parcelama za koje je ostvareno pravo korištenja sredstava na osnovu ovog pravilnika vrše kantonalni poljoprivredni inspektori, odnosno službenici Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva koje u slučaju potrebe, rukovoditelj organa uprave ovlasti za izvršavanje određenih poslova nadzora i kontrole.

Član 31. Kontrola

Kontrolu namjenskog korištenja sredstava naknada iz člana 1. ovog pravilnika vrši finansijska inspekcija i poljoprivredna inspekcija, svako u granicama svojih ovlaštenja.

Član 32. Namjenski utrošak sredstava

Korisnik sredstava dužan je odobrena sredstva koristiti isključivo za namjenu za koju su odobrena, a za korištenje sredstava dostavljati izvorne dokumente.

U slučaju nenamjenskog korištenja sredstava i prilaganja dokumentacije koja nije u skladu sa članom 22. ovog pravilnika, a u svrhu odobrenja i korištenja sredstava, kantonalno ministarstvo, odnosno Služba i ovlaštena inspekcija, najkasnije u roku od petnaest dana od dana saznanja za nenamjensko korištenje ili neadekvatnu dokumentaciju tražit će povrat cjelokupnog iznosa sredstava sa sporednim potraživanjima i zateznim kamatama u visini zakonom propisanih.

Ugovor iz člana 25. stav 3. ovog pravilnika se otkazuje pismenim putem uz otkazni rok od 30 dana, računajući od dana dostave otkaza, na osnovu građansko-pravne regulative.

Član 33.
Stupanje na snagu

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana nakon objavljivanja u "Službenim novinama Federacije BiH".

Broj 03-3-02-255/09
Decembar 2009. godine
Sarajevo

Ministar
Mr. sc. **Damir Ljubić**, s. r.